

Карл Маркс

Учредителен манифест на международното работническо дружество

*основано на 28 септември 1864 г.
на публичното събрание, състояло се
в Сент—Мартинс—хол, Лонг Ейкр, в Лондон¹*

Работници!

Факт е, че мизерията на работническите маси от 1848 г. до 1864 г. не се е намалила, и все пак по развитието на индустрията и търговията този период няма равен на себе си в анализите на историята. През 1850 г. един умерен, добре осведомен орган на английската буржоазия предсказваше, че ако вносът и износът на Англия се увеличат с 50%, пауперизмът в тази страна ще изчезне. Уви! На 7 април 1864 г. канцлерът на съкровището зарадва своята парламентарна аудитория с декларацията, че общата сума на износа и вноса в Англия през 1863 г. е възлизала на не помалко от 443 955 000 фунта стерлинги! «Една изумителна сума, почти три пъти по-голяма от сумата на цялата британска търговия през сравнително неотдавна миналата епоха от 1843 г.!» Въпреки това канцлерът красноречиво говори за «бедността». «Помислете» — провикна се той — «за ония, които се намират пред прага на бедността», за «работната заплата, която — не се е увеличила», за «човешкия живот, който в девет случая от десет се свежда до борба за съществуване!»² Но той премълча за ирландския народ, който на север постепенно бива изтласкван от машините, а на юг — от овчите стада, макар че в тази нещастна страна дори броят на овците намалява, наистина не тъй бързо както броят на хората. Той не повтори онова, което току-що се бяха изпуснали да кажат представителите на аристокрацията във внезапен пристъп на страх. Когато паниката, предизвикана от «удушвачите»³, достигна известни размери, камарата на лордовете назначи комисия, която да разследва заточенията и каторжната работа и публикува резултатите във вид на отчет.

Нейният доклад бе публикуван в обемистата Синя книга от 1863 г.⁴ и с официални факти и цифри доказа, че в Англия и Шотландия най-лошите от углавните престъпници — каторжниците — работят много по-малко и се хранят много по-добре от английските и шотландските селскостопански работници. Но това още не е всичко. Когато вследствие на Гражданската война в Америка работниците от Ланкашир и Чешир бяха изхвърлени на улицата, същата камара на лордовете изпрати в тези индустриални окръзи лекар с поръчение да установи минималното количество въглерод и азот, което, дадено по най-евтина цена и в най-проста форма, би било, средно взето, достатъчно за «предотвратяване заболяванията, причинявани от глада». Доктор Смит, медицински пълномощник, установи, че 28 000 грана въглерод и 1 330 грана азот за седмица съставляват минимума, който може да поддържа живота на средновъзрастен човек. . . точно на равнището, под което започват заболяванията, причинявани от глада; той откри по-нататък, че това количество почти точно съответствува на оскъдната храна, с която под гнета на крайната нужда фактически са принудени да преживяват работниците от памучните фабрики.* Но слушайте по-нататък! Същият учен доктор след известно време беше отново натоварен от медицинския инспектор на Тайния съвет да изследва храненето на най-бедната част на работническата класа. Резултатите от неговото изследване са изложени в «Шестия отчет за здравословното състояние на населението», издаден тази година по разпореждане на парламента.⁵ Какво откри докторът? Че тъкачите на копринени тъкани, шивачките, работниците, произвеждащи ръкавици, плетачите на чорапи и другите работници не получават средно** дори онази минимална дажба, която се дава на безработните работници от памучната индустрия, дори онова количество въглерод и азот, което е «тъкмо достатъчно за предот-

* Едва ли е нужно да напомяме на читателя, че въглеродът и азотът заедно с водата и някои неорганически вещества са суровите материали за човешката храна. Обаче за да хранят човешкия организъм, тези прости химически съставни части трябва да бъдат внесени в него във вид на растителни или животински вещества; картофите например съдържат главно въглерод, докато пшеничният хляб съдържа въглерод и азот в нужната пропорция.

** В немския текст е добавено «от година на година». *Ред.*

вратяване на заболяванията, причинявани от глада».

«Нещо повече» — четем в отчета — «при изследване на семействата, принадлежащи към селскостопанското население, се оказва, че над една пета от тези семейства не получава необходимия минимум от съдържаща въглерод храна, че над една трета от тези семейства не получава необходимия минимум от съдържаща азот храна и че в три графства (Беркшир, Оксфордшир и Съмърсетшир) недостигът на азотните вещества в храната е обикновено явление.» «Трябва да се има предвид» — добавя официалният отчет, — «че лишенията в храненето се понасят особено трудно и че по правило влошаването на храната се наблюдава само след най-различен вид лишения. . . Дори поддържането на чистота се оказва скъпо и трудно и ако от чувство за собствено достойнство все още се правят опити, всеки такъв опит означава допълнителни мъки от глада.» «Това навежда на печални размисления, особено ако си спомним, че бедността, за която става тук дума, не е заслужено възмездие за безделие; във всички случаи това е бедност на трудещото се население. В действителност трудът, за който работниците получават тази оскъдна храна, в повечето случаи е извънредно продължителен.»

Отчетът изнася странния и твърде неочакван факт, че «от всички части на Обединеното кралство» — Англия, Уелс, Шотландия и Ирландия — «именно в Англия», в най-богатата част на кралството, «селскостопанското население се храни най-лошо»; че дори селскостопанските работници в Беркшир, Оксфордшир и Съмърсетшир се хранят по-добре от грамадния брой квалифицирани занаятчии в източната част на Лондон.

Това са официални данни, публикувани по разпореждане на парламента през 1864 г., в златния век на свободната търговия, в същото време, когато канцлерът на съкровището съобщаваше на камарата на общините, че

«в положението на средния работник във Великобритания е настъпило подобрене, което трябва да се признае за изключително и за нямащо равнио на себе си в нито една страна и в нито една епоха».

На това официално славословие рязко противоречи сухата забележка на официалния отчет за здравословното състояние:

«Под обществено здраве на една страна се подразбира здравето на масите на нейното население, а как могат тези маси да бъдат здрави, ако не им бъде осигурено до самите им низини поне поносимо съществуване.»

Заслепен от играта на статистическите цифри, свидетелстващи за «прогреса на нацията», канцлерът на съкровището възкликва в див екстаз:

«От 1842 до 1852 г. подлежащият на данъчно облагане доход на страната се е увеличил с 6%. . . За осем години, от 1853 до 1861 г., той се е увеличил, ако вземем за основа дохода в 1853 г., с 20%! Фактът е толкова поразителен, че изглежда почти невероятен! . . . Това смайващо увеличение на богатството и могъществото» — добавя г. Гладстон — «е изцяло ограничено до имотните класи!»⁶

Ако искате да узнаете при какви условия, които влекат след себе си загуба на здраве, деморализация и умствено израждане, се е създавало и се създава от работническата класа това «смайващо увеличение на богатството и могъществото, което е изцяло ограничено до имотните класи», погледнете описанието на печатниците и работилниците за мъжки и дамски дрехи в последния «Отчет за здравословното състояние»⁷. Сравнете с по-горе цитираното твърдение издадения през 1863 г. «Отчет на комисията за летския труд», в който между другото се казва, че

«грънчарите, както мъжете, така и жените, във физическо и умствено отношение са най-израждащата се група от населението», че «нездравото дете на свой ред става нездрав родител», че «прогресиращото влошаване на расата е неизбежно» и че «израждането на населението на Стафордшир би било още по-значително, ако не е постоянният приток от съседните области и ако не са браковете с по-здравите групи на населението».⁸

Хвърлете един поглед на Синята книга с доклада на Трименхир за «Оплакванията на хлебарските калфи»!⁹ А кого не е накарало да изтръпне парадоксалното твърдение на фабричните инспектори, потвърдено от официалната статистика за ражданията и смъртността, че по времето, когато ланкаширските работници временно прекратили работата в памучните фабрики поради памучната криза и били заставени да гладуват, здравословното им със-

тояние се подобрило и че смъртността на децата през този период намаляла, тъй като майките получили, най-сетне, възможност да ги кърмят, вместо да ги хранят с опиумна микстура?

Но да погледнем още веднъж лицевата страна на медала! Отчетът за подоходния и имуществения данък, представен на камарата на общините на 20 юли 1864 г., показва, че броят на лицата с ежегоден доход по оценката на бирника от 50 000 и повече фунта стерлинги се е увеличил от 5 април 1862 до 5 април 1863 г. с 13, т. е. пораснал е от 67 на 80. От същия отчет се вижда, че около 3 000 души делят помежду си годишен доход от 25 000 000 фунта стерлинги, т. е. сума, която превишава годишния доход на цялата маса селскостопански работници на Англия и Уелс. Погледнете преброяването от 1861 г. и ще видите, че броят на земевладелците от мъжки пол в Англия и Уелс е намалял от 16 934 през 1851 г. на 15 066 през 1861 г.; това означава, че концентрацията на поземлената собственост се е увеличила за 10 години с 11%. Ако в Англия концентрацията на поземлената собственост в малко ръце се извършва и по-нататък със същата бързина, поземленият въпрос извънредно ще се опрости, както е било в Римската империя, когато Нерон се е усмихнал злорадо, като чул, че половината от африканската провинция принадлежи на шест земевладелци.

Ние се спряхме така подробно на тия «факти — толкова поразителни, че изглеждат почти невероятни», защото Англия заема първо място в Европа по отношение на търговията и индустрията.* Спомнете си, че преди няколко месеца един от емигриралите синове на Луи-Филип публично поздравяваше английските селскостопански работници с тяхната участ, която била по-добра от участта на техните по-малко щастливи другари от другата страна на Ламанш. В действителност при донякъде изменени местни условия и в по-малък мащаб същите факти, както и в Англия, се повтарят във всички индустриални и напреднали страни на континента. Във всички тия страни от 1848 г. се наблюдава нечувано развитие на индустрията и от никого несънувано разширение на вноса и износа. Във всички тия страни «увеличението на бо-

* В немския текст е добавено: «и фактически я представлява на световния пазар». *Ред.*

гатството и могъществото, което е изцяло ограничено до имотните класи», действително бе «смайващо». Във всички тия страни, както и в Англия, реалната работна заплата* се е малко повишила за малцинството на работническата класа, докато повишаването на номиналната работна заплата за мнозинството също така малко означаваше реално увеличаване на благосъстоянието, както например за обитателите на лондонския дом за бедни или на приюта за сираци — фактът, че необходимите за издръжката им продукти през 1861 г. са стрували 9 ф. ст., 15 шилинга и 8 пенса вместо 7 ф. ст., 7 шилинга и 8 пенса през 1852 г. Навсякъде широките маси на работническата класа слизаха все по-ниско и по-ниско, най-малко в същата степен, в която стоящите над тях класи се изкачваха нагоре по обществената стълба. Във всички страни на Европа сега е истина, очевидна за всеки непредубеден ум и отричана само от ония, които са заинтересувани да залъгват другите с лъжливи надежди, че нито усъвършенствуването на машините**, нито прилагането на науката в производството, нито подобряването на средствата за съобщения, нито новите колонии, нито емиграцията, нито новите пазари, нито свободната търговия, нито всичко това, взето заедно, може да премахне мизерията на трудещите се маси, но че тъкмо обратно — върху съвременната порочна основа всяко ново развитие на производителните сили на труда неизбежно задълбочава обществените противоположности и изостря обществените антагонизми. През време на тази «смайваща» епоха на икономически прогрес гладната смърт почти придоби в столицата на Британската империя характер на институция. Тази епоха е отбелязана в летописите на света с все по-честите повторения, с все по-широките размери и с все по-гибелните резултати на социалната чума, наричана търговско-промишлена криза.

След неуспеха на революцията от 1848 г. всички партийни организации и органи на партийния печат на работническата класа на континента бяха унищожени от грубото насилие, най-прогресивните синове на работни-

* В немския текст е добавено: «т. е. количеството хранителни продукти, което може да бъде купено с получаваната парична заплата». *Ред.*

** В немския текст е добавено: «нито химическите открития». *Ред.*

ческата класа избягаха, отчаяни в задатлантическата република и краткотрайните мечти за освобождение изчезнаха с настъпването на една епоха на индустриална треска, нравствено разложение и политическа реакция. Поражението на работническата класа на континента, за което немалко допринесе дипломацията на английското правителство, действащо тогава, както и сега, в братски съюз със Санкт-петербургския кабинет, скоро разпространи своето заразително действие и отвъд Ламанша. Поражението на братята по класа на континента доведе до унижение английската работническа класа и скърши вярата ѝ в собственото ѝ дело, а на поземлените и паричните магнати то върна тяхната до известна степен разколебана самоувереност. Те нахално оттеглиха отстъпките, които бяха вече официално оповестени. Откриването на нови златоносни земи породило грамадна емиграция, в резултат на която британският пролетариат понесе незаменими загуби. Други, по-рано активни негови представители, съблазнени от временното увеличение на заетостта и работната заплата, се превърнаха в «политически стачкоизменници». Всички опити да се подкрепи или преобразува чартисткото движение напълно се провалиха; печатните органи на работническата класа един след друг прекратиха своето съществуване вследствие равнодушието на масите; и наистина като че ли никога по-рано работническата класа в Англия не се е примирявала до такава степен с положението на политическо нищожество. Ако по-рано между работническата класа в Англия и работническата класа на континента не е имало солидарност в действията, сега във всеки случай се наблюдаваше солидарност в поражението.

И все пак изтеклият след революцията от 1848 г. период имаше и положителни черти. Ще отбележим тук само две важни събития.

След тридесетгодишна борба, която английската работническа класа води с изумително упорство, тя използва временния конфликт между земевладелската и паричната аристокрация, за да извоюва закона за десетчасовия работен ден.¹⁰ Извънредно благотворните последици на този закон за фабричните работници във физическо, нравствено и умствено отношение, отбелязвани всяко полугодие в отчетите на фабричните инспектори, са сега общопризнати. Повечето европейски правител-

ства трябваше да приемат в повече или по-малко изменена форма английския фабричен закон и самият английски парламент е принуден всяка година да разширява сферата на действие на този закон. Но в това мероприятие за работниците освен неговото практическо значение имаше още нещо друго, което съдействуваше на неговия удивителен успех. Чрез устата на своите най-известни учени от рода на доктор Юр, професор Сениър и други мъдреци от този сорт буржоазията предсказваше и безкрайно твърдеше, че всяко законодателно ограничение на работното време трябвало да прозвучи като погребален звън за британската индустрия, която, както и вампирът, може да съществува само хранейки се с кръв, преди всичко — с детска кръв. В древността убиването на деца било тайнствен обред на религията на Молох, но се практикувало само при особено тържествени случаи, може би веднъж в годината; при това Молох не проявявал изключителна склонност към децата на бедните. Борбата около законодателното ограничаване на работния ден се водеше с толкова по-голямо ожесточение, защото освен страха на алчните за печалба тук ставаше въпрос за големия спор между сляпото господство на закона за търсенето и предлагането, в който се състои политическата икономия на буржоазията и общественото производство, управлявано от общественото предвиждане, в което се състои политическата икономия на работническата класа. Затова законът за десетчасовия работен ден беше не само важен практически успех, но и победа на един принцип; за пръв път политическата икономия на буржоазията открито капитулира пред политическата икономия на работническата класа.

Но предстоеше още по-голяма победа на политическата икономия на труда над политическата икономия на собствеността.* Говорим за кооперативното движение и особено за кооперативните фабрики, основани без всякаква подкрепа с усилията на не много смели «ръце». Значението на тези велики социални опити не може да бъде надценено. Не на думи, а на дело работниците доказаха, че производството в голям мащаб, и при това водено

* В немския текст вместо думите «политическата икономия на собствеността» е напечатано: «политическата икономия на капитала». *Ред.*

съобразно с изискванията на съвременната наука, е осъществимо без класата на господарите, използващи труда на класата на наемните работници; че за успешно производство оръдията на труда не трябва да бъдат монополизирани като оръдия за господство над работника и за неговото експлоатиране и че както робският и крепостният труд, така и наемният труд е само преходна и низша* форма, която трябва да отстъпи място на асоциирания труд, изпълняван доброволно, с въодушевление и радост. В Англия семената на кооперативната система бяха посетени от Роберт Оуен; опитите, които работниците направиха на континента, представляват всъщност практически извод от теориите, не изобретени, но провъзгласени високо през 1848 г.

По същото време опитът от периода 1848—1864 г. несъмнено доказва**, че колкото и превъзходен да е по принцип и колкото и полезен да е на практика кооперативният труд, никога няма да бъде в състояние нито да спре растежа на монопола, който се извършва в геометрична прогресия, нито да освободи масите, нито дори осезателно да облекчи бремето на тяхната мизерия, докато не излезе от тесния кръг на случайните усилия на отделни работници. Именно затова вероятно благонамерени аристократи, буржоазни дърдорковци-филантропи и дори педантични икономисти — всички като един неочаквано започнаха да сипят предизвикващи отвращение похвали за същата тази система на кооперативен труд, която те напразно се стараеха да погубят в зародиш, която те осмиваха като утопия на мечтатели или клеймяха като кощунство на социалистите. За да освободи трудещите се маси, кооперативният труд трябва да се развива в общонационален мащаб и следователно с общонационални средства. Но магнатите на земята и магнатите на капитала винаги ще използват своите политически привилегии за защита и увековечаване на своите икономически монополи. Те не само няма да съдействуват за освобождението на труда, но, напротив, и в бъдеще ще издигнат всевъзможни препятствия по неговия път. Спомнете си с каква насмешка в последната сесия на

* В немския текст е добавено: «обществена». *Ред.*

** В немския текст е добавено: «което най-видните вождове на работническата класа още през 1851—1852 г. застъпваха по отношение на кооперативното движение в Англия». *Ред.*

парламента лорд Палмерстон се нахвърли върху защитниците на законопроекта за правата на ирландските арендатори: камарата на общините — се провикна той — е камара на земевладелците.¹¹

Затова завоюването на политическата власт е станало велик дълг на работническата класа. Работниците, изглежда, са разбрали това, тъй като в Англия, Германия, Франция и Италия се наблюдават едновременно оживление и едновременни опити за политическото реорганизиране на работническата партия.

Един от елементите на успеха — численост — работниците вече имат; но числеността решава въпроса само когато масата е обхваната от организация и се ръководи от знанието. Опитът на миналото показва, че пренебрежителното отношение към братския съюз, който трябва да съществува между работниците от разните страни и да ги въодушеви здраво да се защищават един друг в борбата за своето освобождение, се наказва с общо поражение на техните разпокъсани усилия. Тази мисъл накара работниците от разни страни, събрани на 28 септември 1864 г. на публично събрание в Сент-Мартинс-хол, да основат Международното дружество.

Още едно убеждение въодушевяваше участниците в това събрание.

Ако освобождението на работническата класа изисква братско сътрудничество между работниците*, как могат те да изпълнят тази велика задача при една външна политика, която има престъпни цели, спекулира с националните предразсъдъци и в грабителски войни пролива кръвта и прахосва богатството на народа? Не мъдростта на господстващите класи, а героичната съпротива на английската работническа класа против тяхното престъпно безумие спаси Западна Европа от аванюрата на позорен кръстоносен поход за увековечаване и разпространяване на робството отвъд Атлантическия океан.¹² Безсрамното одобрение, лицемерните симпатии или идиотското равнодушие, с което висшите класи на Европа гледаха как Русия завладява планинските крепости на Кавказ и умъртвява героична Полша, огромните и несрещащи никаква съпротива попълзновения на тази варварска държава, чиято глава е в Санкт-Петербург, а

* В немския текст е добавено: «от различните страни». *Ред.*

ръцете ѝ във всички европейски кабинети, посочиха на работническата класа нейния дълг — да овладее тайните на международната политика, да следи дипломатическата дейност на своите правителства и в случай на необходимост да ѝ противодействува с всички средства, които има на свое разположение; а в случай на невъзможност да предотврати тази дейност — да се обедини за едновременното ѝ разобличаване и да се стреми простите закони на нравствеността и справедливостта, които трябва да регулират отношенията между частните лица, да станат висши закони и в отношенията между народите.

Борбата за такава външна политика е част от общата борба за освобождението на работническата класа.

Пролетарии от всички страни, съединявайте се!

Написано между 21 и 27
октомври 1864 г.

Карл Маркс и Фридрих Енгелс.
Съчинения. Т. 16, с. 5—13.